

УДК 58.081:615.322:282.257.2

■ В.І. Лушпа, к. біол. н., доц. каф. ботаніки

■ Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ДИКОРОСЛІ ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ КАМЧАТКИ

Повідомлення 2

РОДИНА БОБОВІ (FABACEAE)

Астрагал альпійський (*Astragalus alpinus* L., Syn.: *A. salicetorum* Kom.). Родина бобові (Fabaceae). Зростає на галечниках рік і озер, сухих луках над заплавами, скелях, осипах, шлакових полях у всіх районах. Багаторічна трав'яна рослина заввишки 8-30 см з тонкими підземними пагонами. Стебла прямостоячі, висхідні чи розпростерті. Прилистки широколанцетні. Листки завдовжки 3,5-12 см перистоскладні з 9-12 пар овальних листочків. Китиці короткі, округлі, з пониклими нижніми квітками. Віночок голубуватий із синім човником. Боби на ніжці завдовжки 3,5-5 см, пониклі, трохи зігнуті. Цвіте в червні-липні. *Лікарська, декоративна і високопоживна кормова рослина.*

У медицині застосовують траву. У надземній частині є алкалоїди (0,02 %), сапоніни, вітамін С, каротин, флавоноїди (проявляють антисклеротичні властивості). У листках – вітамін С і D. Сума флавоноїдів трави проявляє гіполіпідемічні властивості і антисклеротичну дію [7, 19].

Астрагал данський (солодка трава) (*Astragalus danicus* Retz.). Родина бобові (Rosaceae). Ростає на узбіччі доріг у Єлізовському районі. На Камчатку занесений. В Україні зрідка трапляється в Лісостепу. Багаторічна трав'яна рослина з лежачими чи висхідними пагонами заввишки 10-40 см. Листки непарноперистоскладні, з 7-15 парами ланцетно-яйцеподібних листочків. Квітки метеликового типу, пурпурово-фіолетові, зібрані в головчасте яйцеподібне суцвіття. Загальні квітконоси довші складних листків. Прапорець глибоко надрізаний, у півтора рази довший за човника. Чашечка волосиста. Боби прямостоячі, тригранно-яйцеподібні, біловолосисті. Цвіте у травні-червні. *Кормова, лікарська, декоративна і медоносна рослина.*

У медицині застосовують траву. Корені містять 1,5 % кумаринів, сапоніни, флавоноїди. У надземній частині знайдено сапоніни, алкалоїди, кумарини (0,13 %), флавоноїди (2,32 %).

На Середньому Уралі і в Західному Сибіру настій надземної частини застосовують як тонізуючий засіб у разі втоми і для відновлення сил після тривалої хвороби; на Далекому Сході – при гіпертензії і головному болю; в Білорусії – відвар при порушеннях стану здоров'я, спричинених підняттям важкого. Водні

витяги в експерименті проявляють протистощидну активність [16, 17, 19].

Астрагал холодний (*Astragalus frigidus* (L.) A. Gray., Syn.: *A. secundus* DC.). Родина бобові (Rosaceae). Ростає у кам'яноберезових лісах, на різнотравних луках, по берегах гірських рік, струмків, у чагарникових тундрах в Усть-Большеречському, Єлізовському, Усть-Камчатському і Карагінському районах. На Камчатці представлений різновидом – *subsp. parviflorus* (Turcz.) Hult. Багаторічна трав'яна рослина заввишки 10-30 см з дерев'янистим кореневищем. Стебло пряме чи висхідне, гранчасте, не дуже розгалужене. Листки складні – непарноп'ятакі із 3-5 пар довгасто-яйцеподібних чи овальних листочків. Суцвіття – негуста китиця з 5-20 квіток, на довгих квітконосах. Чашечка біла основи гола, згорі опущена, трубчаста. Віночок світло-жовтий чи жовтувато-білий, удвічі довший за чашечку. Прапорець еліптичний, довший за весельця і човник. Боби трохи здуті, шерстко опушені, пониклі, завдовжки до 1 см. Цвіте з липня по серпень. *Кормова, лікарська і декоративна рослина.*

У медицині застосовують траву. У надземній частині міститься 1,23 % флавоноїдів (комферол, кверцетин, куматакенін, ізокверцитрин, астрагалін, рутин та інші). Густий екстракт із надземної частини проявляє гіпотензивні та антифлогістичні властивості [19, 22].

Чина японська або морський горох (*Lathyrus japonica* Willd., Syn.: *Pisum maritimum* L., *Lathyrus maritimus* Rigel). Родина бобові (Rosaceae). Ростає на приморських пісках і галечниках, різнотравних луках вздовж морського берега, у шикшевниках. Іноді трапляється далеко від моря (вздовж доріг і біля жител) майже в усіх районах, окрім Бистринського і Мільковського. Багаторічна сіро-зелена трав'яна рослина заввишки 50 см. Стебла розгалужені, висхідні, сланкі. Листки складні з 3-6 пар довгастих або еліптичних листочків. Вісь листка закінчується вусиком, у нижніх листків – шипиком. Квітконоси разом із китицею дорівнюють листку. Китиця негуста, три-, п'ятиквіткова. Чашечка широко дзвоникувата, віночок завдовжки 22-25 мм, ліловий. Боби довгасті, завдовжки 40-50 мм, завширшки 8-12 мм. Цвіте в липні. *Лікарська і кормова рослина. Вирощують.*

У медицині застосовують траву і насіння. У насінні знайдено азотовмісні сполуки (цис-

5-гідроксн-L-пнпеколінова кислота, γ -L-глутаміл-L-латнрнн). У траві містяться кумарннн і γ -метнлглутамінова кислота. Надземну частнну у Кнтаї застосовують як зміцнювальннй, стимулювальннй, сечогінннй і серцево-суднннй засобн, на російському Далекому Сході – у разі епілепсії. Насіннн застосовують при психічних розладах, віспі, кору. У Кнтаї як харчову добавку використовують надземну частнну, вважаючи її корисною для кишечннка і нрнок. У країнах Західної Європи насіннн споживають у їжу. В Індії, Північній Африці, та у країнах Західної Європи, де вирощують і споживають іншнй вид – чнну посівну, поширене захворювання людей і тварнн – латнрнзм [15, 17, 19].

РОДИНА БУЗННОВІ (SAMBUCACEAE)

Бузина камчатська (*Sambucus hamtschatica*). Роднна бузннові (*Sambucaceae*). Рсте на узліссях кам'яно-березових і білоберезових лісів і на прирічннх луках у всіх районах, крім Тнглнського. Високнй кущ, часом невелике дерево завншки 3-4 м, зі світло-рудю корю. Лнстки з 3-7 оберненояйцеподібннми пильчасто-зубчастнми лнсточками; змолоду густо опушені по жнлках, згодом – майже голі. Віночки білі, діаметром 5-7 мм. Сувіття напівкулясті, розлогі. Плоди яскраво-червоні, завдовжки 4-5 мм, з трьома кісточками. Цвіте в червні-лнпні. Лікарська, харчова і декоративна рослнна. У медицині використовують квітки як протнзапальннй засіб [18, 19].

РОДИНА ВАЛЕРІАНОВІ (VALERIANACEAE)

Валеріана головчаста (*Valeriana capitata* Pall. ex Link.). Роднна валеріанові (*Valerianaceae*). Рсте на снрнх луках, болотах; в осоковнх, моховнх, лучннх і чагарннковнх тундрах у всіх районах. Багаторічна трав'яна кореневищна рослнна завншки 10-45 (60) см. Стебло пряме або трохи висхідне, голе чи опушене короткнми волосками. Прикореневі, нерідко й ннжні стеблові лнстки на довгнх черешках, цілісні, яйцеподібні, довгасто-еліптічнн, цілокраї. Стеблові лнстки сидячі, трнроздільні, з великою середньою часткою. Сувіття щільне, головчасто-щиткоподібне. Квітки білі або лілові, завдовжки 6-8 мм. Плоди голі, завдовжки 4-5 мм. Лікарська і декоративна рослнна.

У медицині застосовують кореневищн з коренями. Стебла містять флавоноїди (діосметнн, глікозидн-діосметнну, кверцетнну, лютеоліну, апігеніну й акацетнну). Лнстки – флавоноїди (глікозидн кверцетнну, діосметнну й лютеоліну). Квітки – флавоноїди. Використовують у медицині аналогічно *Valeriana officinalis*. Кормова рослнна для оленів [12, 19].

РОДИНА ВЕРБОВІ (SALICACEAE)

Верба списоподібна (*Salix hastata* L. Syn.: *S. barklayi* auct. non Anders., *S. hastata* L.

subsp. psiloides B. Floder.). Роднна вербові (*Salicaceae*). Рсте на узліссях кам'яноберезових і білоберезових лісів, на луках і в заростях чагарннків у долинах рік, по гірських арктичннх тундрах у всіх районах крім Усть-Больше-реческого і Мільковського. Ннзькнй чагарннк 0,2-1,5 м завншки, рідко деревце – до 3,0 м. Однорічнн пагонн від світло-бурих до майже чорннх, від голнх матовнх до блискучнх або розсіяно опушеннх. Лнстки еліптічнн, еліптічно-ромбоподібні, ланцетні, яйцеподібні чи обернено-яйцеподібні, завдовжки 1,7-7,5 см, завширшки 0,7-5 см. Серезки одннстатеві, багатоквіткові, зацвітають одночасно. Чоловічі завдовжки 1-3 см, жіночі – 1,5-4,5 см. Лікарська, танідоносна, деревннна і декоративна рослнна.

У медицині застосовують кору. У стеблн знайдено флавоноїди (2,2 %). Кора містить фенологлікозидн (саліцнн), дубильні речовннн (11 %), лнстки – вуглеводи (целюлоза, геміцелюлоза, крохмаль), фенологлікозидн (саліцнн), дубильні речовннн, флавоноїди 2,5 % (кептоферол, кверцетнн, ізорамнетнн, апігеннн), жирну олію (3,7 %). У сувіттях внявлено саліцнн, кемпферол, кверцетнн, ізорамнетнн, апігеннн.

Відвар кори застосовують як протнгарячкнй, болетамувальннй, протнзапальннй, протнрвматнчнй, в'яжучнй і кровоспнннй засобн, а також у разі енцєфаліту, коклюшу, черевного тнфу, дизентерії, гастрнтів, ентернтів, колітів, туберкульозу легенів, гострнх респнраторннх захворювань, золотухн, для примочок і обмнвань у лікуванні опіків, абсцєсів, ннфікованих ран і виразок [11, 16, 19].

Верба шерстнста (*Salix lanata* L.). Роднна вербові (*Salicaceae*). Рсте по берегах річок в Усть – Камчатському, Тагільському і Карагннському районах. Кущ завншки 0,6-1,2 м з оригінальннми сріблястнми еліптічннми лнстками від шовковистнх волосків. Кора також покрита білнм пушком. Під час цвітннн рясніють жості серезки, що стоять як свічки. Рослнна світлолюбна, морозостійка, рсте повільно. Лнстки шнрокі, цілокраї або густо дрібнозубчасті, зверху гладенькі, зісподу сітка жнлок, що видаються. Прилнстки лншаються після опадання лнстків. Лікарська, танідоносна, деревннна, фітомеліоративна і декоративна рослнна.

У медицині застосовують кору. Деревннна і кора містять дубильні речовннн, у корі їх (6-10 %). У лнстках – фенолкарбонові кислоти (казова, сннапова), дубильні речовннн, флавоноїди (кемпферол, кверцетнн), лейкоантоціанідн, антоціанн, проантоціанідннн; в гідролізаті: ціаніднн, дельфініднн. За хімічннм складом перспективна лікарська рослнна [11, 19].

Тополя запашна (*Populus suaveolens* Fisch. s. l., Syn.: *P. maximowiczii* Henry; *P. komarovii* Ja. Vassil. ex Worosch.). Роднна вербові (*Salicaceae*). Рсте у заплавлннх, модрнново-

білоберезових лісах. Вона є першопоселенцем на лавових потоках і шлакових полях. У лісах у вигляді дерев, а в альпійському і субальпійському поясах – у вигляді кущів і невеликих сіянців у всіх районах. Дерево до 20 м заввишки, з густою яйцеподібною кроною і жовтувато-світло-сірою корою. Бруньки дуже смолисті, запашні. Молоді пагони округлі, зеленувато-бурі, дуже смолисті, ароматні. Листки шкірясті, овальні, на верхівці коротко загострені, щільні, 10 x 6 см, темно-зелені, зверху блискучі, зісподу білясті. Цвіте одночасно з розпусканням листків. Чоловічі сережки завдовжки до 10 см, жіночі – 4-7 см. Рясно утворює кореневі паростки. Відома пірамідальна форма. Використовують в озелененні населених пунктів у північних районах Російської Федерації. Лікарська, деревинна, смолоносна, ефіроолійна, харчова й декоративна рослина.

У медицині застосовують кору, листки, смолу. Кора містить алкалоїди, феноли (пірокатехін), фенолкарбонові кислоти та їхні похідні (саліцилова, п-гідроксibenзойна, гентизинова, ванілінова, бузкова, коришна, п-гідроксикоришна, казова, ферулова, хлорогенова, салігенін), фенолглюкозиди (саліцин), флавоноїди, дубильні речовини (3,1 %). У бруньках виявили ефірну олію (2,28 %), у листках – ефірну олію (0,17 %), алкалоїди, флавоноїди.

Кору, листки й смолу удигейці застосовують у разі ревматизму і як протигарячковий засіб, бруньки – при дизентерії, як протиревматичний і ранозагоювальний засоби, особливо у лікуванні інфікованих ран. Нерідко в таких випадках застосовують суміш бруньок тополі й берези.

У Китаї зроблена спроба використати мазь із листків тополі запашної для лікування хронічної екземи. В одних пацієнтів одержано обнадійливі результати, в інших – спричинила погіршення. У Північно-Східному Китаї листки вживають у їжу. Бруньки й листки можна використати у парфумерній і миловарній промисловостях [11, 16-19].

Чозенія мучницелиста (*Chosenia arbutifolia* (Pall.) A. Shvorts., Syn.: *Salix macrolepis* (Turcz) Kom.). Родина вербові (*Salicaceae*). Росте у заплавах лісах на галечниках великих річок, (часто утворює монодомінантні ліси) в усіх районах. Дводомне дерево заввишки 35-40 м, діаметр стовбура до 50 см. Крона пірамідальна чи яйцеподібна, з віком стає парасолькоподібною. Кора молодих пагонів гладенька, зеленкувата з поперечними темними смугами і сірою поволокою, з віком стає буро-попелястою і вздовж розтріскується. Листки оберненояйцеподібні чи ланцетні. Квітки непоказні. Цвіте в травні-червні після початку розпускання листків. Плід – коробочка. Розмножують свіжозібраним насінням, бо воно швидко втрачає схожість. На її гілках часто оселяється омела. Декоративна, фітомеліоративна, декоративна і в перспективі лікарська рослина.

У корі стовбура містяться дубильні речовини: у нижній частині – 7,4 %, у середній – 4,8 %. У гілках знайдено стероїди, дубильні речовини (0,8-4 %), вищі аліфатичні вуглеводи й спирти, вищі жирні кислоти та їхні похідні (пальмітинова кислота, бензиловий ефір арахінової кислоти), віск, ліпіди. У корі гілок виявлено фенолглюкозиди, дубильні речовини (1,2-5,9 %), флавоноїди. У листках є флавоноїди, дубильні речовини (1,5-1,68 %).

Відомості про використання чозенії в медицині з літератури відсутні. За багатим лімічним складом можна прогнозувати, що чозенія посідає чільне місце серед лікарських рослин Камчатки і набуде широкого використання у фітотерапії.

Деревину використовують у будівництві мостів, з неї виготовляють чозини-дублянки, діжки, дрібні вироби. Кору й гілки застосовують для дублення шкір. Листя – корм для оленів. Насадженнями чозенії укріплюють береги гірських річок [17, 18, 19].

РОДИНА ВЕРЕСОВІ (*ERICACEAE*)

Арктоус альпійський (*Arctous alpina* (L.) Niedenzu, Syn.: *Arctostaphylos alpina* (L.) Spreng.). Родина вересові (*Ericaceae*). Росте в шикшовниках, чагарникових тундрах, на кам'янистих схилах у всіх районах.

Сланкий листопадний кущик з розплатаними по землі гілками, що утворюють килим. Стебла завдовжки до 60 см, з рудуватою корою. Листки прості, оберненояйцеподібні, завдовжки 10-30 мм, шкірясті, яскраво-зелені, восени темно-червоні. Черешок війчастий, жилки зісподу дуже видаються. Квітки дрібні пониклі, зібрані на кінцях минулорічних гілочок у короткі китиці. Віночок зеленкуватобілий, завдовжки 4-6 мм. Плід чорна куляста кістянка діаметром 5-9 мм. Ягода борошниста, несмачна, спочатку червона, згодом чорно-пурпурова. Цвіте в травні-червні, плодоносить в серпні-вересні. Лікарська, отруйна і високо декоративна рослина для альпійських гірок.

У медицині застосовують листки. Вони містять арбутин і багато дубильних речовин і вітаміну С. У народі їх застосовують подібно листкам мучниці – як сечогінний і уреагінсептичний засоби. Повідомляється про лікування листками арктоусу хронічних колітів, доброякісних пухлин, бородавок. Аборигени Аляски виготовляли із листків крем-пудру для обличчя.

Маловживана харчова рослина народів півночі від Скандинавії до Гренландії. Жителі Магаданської області знають арктоус альпійський під назвою "вовчі ягоди" і вважають його плоди смертельно отруйними. Але це не відповідає дійсності, ці ягоди отруйні тільки для тварин, хоча зрідка їх їдять олені та ведмеді [17, 19, 24].

Багно сланке (*Ledum palustre* L. subsp. *decumbens* (Ait.) Hult., Syn.: *L. palustriforme* Kholhr. et Maz.). Родина вересові (*Ericaceae*).

Росте в модринових лісах, шикшевицах, на мохових болотах, узліссях кедрових стелюхів, кам'янистих схилах і сопках, у чагарникових тундрах у всіх районах. Приземкуватий або сланкий кущ. Пагони з густим іржастим опушенням. Листки лінійні, дуже вузькі – 1-2 мм і завдовжки 8-25 мм, дуже загорнуті краї, зісподу густо-іржавоопушені. Суцвіття діаметром близько до 2 см. Коробочка довгаста, завдовжки до 3 мм. Цвіте в травні-червні. Загальний фітохімічний аналіз багна сланкого показав наявність у ньому ефірної олії, дубильних речовин, флавоноїдів, фенолокислот, кумаринів і арбутину. Перспективний вид для вивчення лікарських властивостей [6, 19].

Касіопея плауноподібна (Cassiopea leucopodiales). Родина вересові (*Ericaceae*). Росте на скелях, кам'янистих схилах, лавових потоках і шлакових полях, у гірських тундрах у всіх районах. Низькоросла багаторічна рослина заввишки 5-8 см, яка утворює щільний килимок 50 і більше см завтовжки. Корені поверхневі з мікоризою. Листки сидячі, лускоподібні, дрібні, тьмяні. Шнуроподібні пагони покриті дрібненькими (0,7 см) білими квітками з червоними чашечками. Віночок дзвоникуватий. Квітки пазушні, пониклі, на довгих квітконіжках. Цвіте в травні-червні, рідко в серпні.

У листках міститься ефірна олія (0,7 %), флавоноїди (3-0-рамноглюкозид кверцетину, антоціани (ціанідин, дельфінідин). Рослину вивчають [11, 19]

Касіопея чотиригранна (Cassiope tetragona (L.) D. Don.). Родина вересові (*Ericaceae*). Росте на кам'янистих схилах і осипах, на галечниках по берегах рік, у гірських тундрах у усіх районах крім Усть-Болшеречецького, Соболєвського і Тигільського. Позуцый розлогий кущик заввишки близько 10 см. Гілки густо покриті прилеглими листками в чотири ряди. Листки ланцетно-довгасті, зелені, клейкі, з роздвоєною основою, із жолобком зі споду, по краю з дрібненькими війками. Квітки одиночні, бокові, пониклі. Віночок жовтувато-білий, дзвоникуватий, завдовжки близько 5 мм, на третину розділений на округлі частки. Плід – куляста коробочка діаметром до 3 мм. Цвіте в червні. Касіопея чотиригранна – найтрудніший в культурі вид касіопей через особливі вимоги до режиму ґрунту і вологості повітря.

Потребує вивчення лікарських властивостей [19, 23].

Рододендрон золотистий (Rododendron aurum Georgi). Родина вересові (*Ericaceae*). Росте у модринових і березових лісах, заростях стелюхів, на субальпійських низькотравних луках, де утворює зарості, у чагарникових і кам'янистих тундрах у всіх районах. Вічнозелений кущ, заввишки 0,5-1 м (у культурі нижчий). Однорічні пагони повністю дерев'яніють. Листки шкірясті, завдовжки 2-8 см, широкоеліптичні чи обернено яйцеподібні. Квіток

на кущі три, плоди зав'язуються, проте опадають неспілими. Віночок світло-жовтий або золотистий, діаметром до 3,5 см, широколінійкоподібний чи дзвоникуватий. Цвіте в травні-червні, повторно у вересні-жовтні. Плід – коробочка. У культурі з 1796 року. Є гібриди. Рекомендують вирощувати разом з іншими вересовими. Перспективна лікарська рослина, потребує глибокого вивчення [3, 17, 18, 19].

Рододендрон камчатський (Rododendron kamtschaticum Pall). Родина вересові (*Ericaceae*). Росте на кам'янистих осипах, тундрових і трав'яних схилах гір, по берегах річок, на лавових потоках і шлакових полях, кам'янистих високогірних пустелях, у вільшниках у всіх районах. Листопадний розгалужений кущик, заввишки 0,2-0,3 м. Листки майже сидячі, оберненояйцеподібні, віячасті, завдовжки 1,2-2,3 см. Початок вегетації у другій-третьій декаді квітня. Квітки пурпурові, по одній-дві на кінцях пагонів. Плід – яйцеподібна коробочка. Плоди зав'язуються, проте опадають неспілими. Однорічні пагони повністю дерев'яніють, зимостійкий.

Лікарська й декоративна рослина [18, 19].

Філодоце блакитна (Phyllodoce caerulea (L.) Vab.). Родина вересові (*Ericaceae*). Росте на околицях сніговиків, у чагарникових, лучних і кам'янистих тундрах, замоховілих уступах сирих скель тощо в усіх районах. Низькорослий, 8-35 см заввишки кущик. Тонкі пагони густо покриті вічнозеленими лінійними, черговими листками завдовжки 5-15 мм. Квітка схожа на глечик завдовжки 7-8 мм, зібрані по 5-6 у китиці на верхівці стебла. Квітконіжки покриті червоними залозками. Пиляки синювато-фіолетові. Під час розпускання квітки блакитні, а відвітаючи, стають бузково-рожевими. Цвіте в природі з червня по серпень. Плід – коробочка діаметром 3-4 мм. У культурі з 1800 року, нині вирощують рідко через недостатню вивченість її біології. Є золотистоквіткова форми.

У листках виявлено феноли (орцинол), флавоноїди (дигідрокверцетин, госіпетин, мірицетин, карнатин). *Декоративна і перспективна лікарська рослина* [19].

РОДИНА ВОВЧКОВІ (OROBANCHACEAE)

Бошнякія російська (Bozshniakia rossica (Cham. et Schlecht.) V. Fedtsh.). Родина вовчкові (*Orobanchaceae*). Росте у лісах із вільхи волосистої та у вільховому стелюху в усіх районах. Багаторічна буре, паразитична рослина, позбавлена хлорофілу, листків і коренів. Стебло товсте заввишки 10-40 см, голе з потовщеною основою, покрите численними лусками. Квітки неправильні, зрослопелюсткові, віночок завдовжки 10-12 мм, широкотрубчастий, буруватий, з дуже висунутими тичинками. Суцвіття кінцеве, багатоквіткове, у 1,5-2 рази довше, ніж інша частина стебла. Паразитиє на коренях вільхового стелюха. Лікарська і паразитична рослина.

Бошнякія містить іридоїди (бошналозид, бошнякини, бошназид, бошнялактон).

У китайській та японській медицині використовують корені у разі запаморочення, неврозів, імпотенції, поліцій, циститу, гематурії, як тонізуючий, загальнозміцнювальний і кардіотонічний засоби. Зовнішньо (разом із сосною живицею) – для загоювання ран, виразок, абсцесів і дерматитів. У Китаї з трави іншого виду – бошнякїя голої одержали БАД у вигляді екстракту "Доучи", який містить флавоноїди та дубильні речовини [12, 16, 17, 19].

РОДИНА ВОДЯНОСОСОНКОВІ (HIPURIDACEAE)

Водяна сосонка чотирилиста (*Hippuris tetragifolia* L.). Родина водянососонкові (Hippuridaceae). Дуже поширений на узбережжях Атлантичного та Тихого океанів галофільний вид у мілких, слабо солоних водоймах поблизу моря в Слізовському, Тигільському і Карагінському районах. Багаторічна трав'яна водяна рослина, нижня частина занурена у воду, кореневище повзуче. Стебло пряме, циліндричне, порожнисте, членисте, просте, заввишки 10-15 (20) см. Листки завдовжки 0,5-1 (1,2) см, завширшки 1 (3-4) мм по 4-6 у кільцях, довгасті або довгасто-ланцетні, цілокраї, тупі, коротші міжвузля, підводні відігнуті вниз, дрібніші. Квітки поодинокі, пазушні, одно- або двостатеві. Чашечка дволопатева, зрослася із зав'яззю, завдовжки 0,7-1 мм, віночка немає. Тичинка одна із рожевим пиляком. Плід кістянка з коричневим оплоднем і однонасінною кісточкою. Лікарська, харчова, кормова і декоративна рослина. В Україні поширений інший вид водяна сосонка ланцетлиста (*H. lanceolata* Retz. Syn.: *H. vulgaris* L.).

У медицині застосовують траву. У ній містяться алкалоїди, фенолкарбонові кислоти (кавова, ферулова), кумарини, скополетин, флавоноїди (кемпферол), антоціани (3-моноглюкозид і 3-моногалактозид ціанідину), слиз.

Настій трави застосовують як протизапальний, ранозагоювальний і в'яжучий (пронос), а відвар – жарознижувальний засоби. Подрібені або потовчені листки прикладають до забитих місць і пухлин на шкірі. Відвар трави застосовують іноді як освіжаюче питво. Кормова рослина для водоплавної птиці, великої рогатої худоби, оленів, кіз [13, 16, 18, 19].

РОДИНА ВОСКОВНИКОВІ (MYRICACEAE)

Восковниця повстиста (*Myrica tomentosa* (DC.) Ashers. et Graebn., Syn.: *Myrica gale* L. var. *tomentosa* DC.). Родина восковникові (Myricaceae). Ростає на болотах звичайно і рясно поблизу морів у Соболевському, Усть-Большеречейському, Бистринському, Слізовському, Мільковському, Усть-Камчатському і Тигільському районах. Кущ заввишки до 1,5 м з густими темно-сірими гілками, в молодості опушені, з численними залозками. Листки оберненолан-

цетні чи видовжено-яйцеподібні, завдовжки 6 см, завширшки 1,5 см, тупі або загострені, з нечисленними зубчиками, із загорнутими краями, зверху темно-зелені, зісподу блідіші, золотисто-крапчасті з характерним сильним запахом. Рослина дводомна. Чоловічі квітки з численних сидячих сережках (1,2 см) на кінцях гілочок, жіночі – менших розмірів. Плід – суха, збірна кістянка, завдовжки до 0,5 см. Декоративна і лікарська рослина.

У медицині застосовують траву. Листки містять флавоноїди, дубильні речовини, три-терпенові сапоніни, у тому числі мирікадіол. У коренях – мирікадіол і тараксерол.

Гілочки застосовували аборигени Приамур'я як ранозагоювальний засіб. Відвар трави застосовували від чиряків, щоб швидше вирівали. На Чукотці відваром із плодів восковниці полощуть порожнину рота у разі зубного болю, у відварі риби варять траву і дають його пити у разі наризів. На Камчатці її використовують як потогінну рослину і для очищення організму від отруту. Потребує подальшого вивчення [1, 3, 5, 16, 17, 19, 20].

РОДИНА ГВОЗДИКОВІ (CARYOPHYLLACEAE)

Гвоздика повзуча (*Dianthus repens* Willd., Syn.: *D. alpinus* L. var. *repens* Willd.). Родина гвоздиків (Caryophyllaceae). Ростає на лавових потоках, шлакових полях, кам'янистих скілах і скелях, біля гарячих джерел скрізь, крім Усть-Большеречейського і Соболевського районів. Багаторічна трав'яна рослина заввишки 10-18 см. Корінь на верхівці багатоголовий з недовгими повзучими пагонами, від якого відростають численні, нерозгалужені одноквіткові пагони, що утворюють дернинку. Листки лінійні, плоскі, загострені, сизо-зелені, завдовжки 2-3 см, завширшки 1-1,5 см. Чашечка трубчаста, фіолетова. Пелюстки рожеві або темно-рожеві завдовжки 20-26 мм. Трапляється біло-квіткові форми. Розмножують насінням, живці вкорінюються погано. Досить давно використовують в декоративному садівництві Західної Європи і Східної Азії. Лікарська і декоративна рослина.

У коренях і квітках знайдено сапоніни, у надземній частині вуглеводи і споріднені сполуки (D-пініт). Перспективна для вивчення лікарських властивостей [10, 19].

Мерингія бокоцвіта (*Moehringia lateriflora* (L.) Fenzl). Родина гвоздиків (Caryophyllaceae). Ростає у лісах, чагарниках, заплавах заростає високотрав'я, на луках біля гарячих джерел у всіх районах. Багаторічник з тонким горизонтальним кореневищем. Стебел небагато, заввишки 5-20 см, прямі, прості чи розгалужені. Листки супротивні, сидячі, еліптичні, до основи звужені, завдовжки 1-2 см, завширшки 0,3-1 см. Суцвіття малоквіткові у пазухах листків або верхівкові. Чашолистки завдовжки 2-3 мм, овальні. Пелюстки обер-

ненояйцеподібні, білі, цілісні, удвічі-тричі довші за чашечку. Плід – яйцеподібна коробочка, майже вдвічі довші за чашечку. Цвіте в червні-липні. *Лікарська рослина.*

Рослина містить тритерпенові сапоніни. У тибетській медицині траву застосовують у лікуванні хвороб кісток і кісткового мозку [10, 16, 17, 19].

Моховника велика (*Sagina maxima* A. Gray, Syn.: *S. litoralis* Hult.). Родина гвоздикові (*Caryophyllaceae*). Ростає на приморських скелях у Єлизівському районі. Багаторічна трав'яна рослина заввишки 10-15 см з прикореневою розеткою. Стебла тонкі лежачі або висхідні. Листки жовтувато-зелені, лнійно-ланцетні чи шилоподібні завдовжки 20 мм, завширшки 1 мм. Квітки дрібні, чашолистків і пелюсток по п'ять. Квітковіжки і чашолистки покриті залозистими волосками. Пелюстки білі, ледь коротші за чашечку, овальні з коротким нігчиком. Плід – коробочка, відкривається п'ятьма стулками. Веgetує в березні-вересні. *Лікарська рослина.*

У медицині застосовують траву і сік. Препарати надземних частин застосовують у Китаї як антисептичний засіб, у разі підвищеної температури, жовтухи, нервових розладів у дітей, а зовнішньо для посилення росту волосся, при пiodерміах, а соком лікують дерматози, спричинені комахами [16, 17, 19].

Смілка повзука (*Silene repens* Patr.) Родина гвоздикові (*Caryophyllaceae*). Ростає на скелях, кам'янистих, трав'янистих і тундрових схилах, лавових потоках і шлакових полях, піщаних берегових валах у всіх районах. Багаторічна трав'яна рослина, заввишки 15-60 см. Кореневище довге, стебла висхідні. Квітки на коротких квітконіжках у пазушних і кінцевих напівзонтиках, зібрані у вузьке волотисте суцвіття. Чашечка булавоподібна. Віночок білуватий. Коробочка яйцеподібна, завдовжки 6-7 мм. Цвіте в червні-серпні. *Цінна лікарська рослина.*

У медицині застосовують траву. У коренях знайдено тритерпенові сапоніни, у траві – сапоніни 4,74 %, флавоноїди (вітексин, сапонаретин та їхні ізомери і глікозиди), кумарини, у листках – сліди алкалоїдів, вітамін С, у стеблi – алкалоїди. Кілька років тому у смільці повзуцій виявили фітоекдистероїди і розроблена методика культури рослинних клітин як альтернативного джерела фітоекдистероїдів.

Екдистероїди (синонім – екдизони) – малі ліпофільні молекули, що виникли кілька сот мільйонів років тому. Поряд із квітковими рослинами наявність екдистероїдів властива також для таких стародавніх організмів, як гриби, водорості, мохи, папороті, голонасінні. Вперше екдистероїди були описані як гормони линяння комах. Виявлення гормонів линяння личинок комах у багатьох видах рослин, які у мільйони разів перевищували концентрацію їх у комах, було великою науковою сенсацією.

Допускалося, що це відкриття дозволить знайти екологічно безпечний метод регулювання чисельності комах-шкідників.

Враховуючи економічну і біологічну важливість фітоекдизонів, за останні десятиліття було виконано великий обсяг робіт щодо виявлення у світовій флорі видів-надпродуцентів екдистероїдів, ідентифікації найактивніших з них.

Під час фармакологічних досліджень чистих рослинних екдистероїдів зчені виявили, що вони мають властивості, притаманні препаратам лезвеї сафлороподібної (маралів корінь – (*Rhaponticum carthamoides* Willd.) – психостимулювальна, адаптогенна і анаболічна дії. Установлено, що адаптогенні властивості рослин, у тому числі й лезвеї сафлороподібної, зумовлені наявністю в них саме екдистероїдів, зокрема 20-гідроксоекдизону (20E), на основі якого створено ряд препаратів (*Екдистен, Betaoxytol, BPS, Eedy-20, Eedy-tax, Eedy Vone*).

Препарати лезвеї сафлороподібної було випробувано на диких і свійських тваринах, а також на людині. Вони виявилися нешкідливими, нетоксичними, досить м'якої дії, не спричиняють розвитку звикання і пристрасті. Екдистероїди лезвеї не змінюють формулу периферійної крові, не впливають негативно на швидкість осідання еритроцитів, не проявляють цитотоксичної, кумулятивної і абортивної дії. У ссавців вони не мають гормонального статусу, естрогенні ефекти не трапляються.

Екдистероїди виявлено вже у представників 80 ботанічних родин, у тому числі у 140 видів родини гвоздикових, зокрема у 120 видів роду *Silene*, а біологічно активна речовина 20-гідроксоекдизон (20E) було виявлено у 10 видів роду смілка і найбільший вміст 20E мають *Silene jenzensis* (2,2 %) і *S. repens* (1,1 % 0 від маси сухої речовини).

Нині відома будова понад 300 молекул екдистероїдів, у тому числі у комах виявлено близько 50 структурних аналогів. Із усієї різноманітності екдистероїдів найактивніше і масово використовують тільки три – *ponasterone A, muristerone A і ecdysterone* (*β-ecdysone*). Перші два екдистероїди не характерні для квіткових рослин. *Ponasterone A* трапляється в окремих представників папоротеподібних (у тому числі в орляка звичайного), грибів родини *Paxillaceae* (свинуха товста), а також виділений із реліктових рослин родини подокарпових і тисових. *Muristerone A* є надзвичайно рідким і дорогим екдистероїдом (\$135 за 1 мг), виявлений у ендемічних видів роду *Iromoea* (іпомея пурпурова) родини *Convolvulaceae*. *Ecdysterone* виявлено у багатьох видів квіткових рослин і нині активно застосовують у медичній практиці.

У монгольській традиційній медицині траву смілки повзучої застосовують у разі глухоти [9]. З відкриттям у смільці повзуцій високоефективної біологічно активної речови-

ни 20-гідроксиквездон (20E) цей вид набуває широкого використання в офіційній медицині [2, 8, 14, 17, 19].

РОДИНА ГЕРАНІЄВІ (GERANIACEAE)

Герань волосистоквіткова (*Geranium erianthum* DC.). Родина геранієві. (*Geraniaceae*). Росте в різноманітних екологічних умовах рясно в усіх районах. Багаторічна трав'яна рослина заввишки 25-70 см. Стебла опушені відстовбурченими залозистими волосками, особливо густо опушені квітконоси. Прикореневих листків один-три, на черешках, що удвічі-тричі перевищують пластинку, густо опушені відлеглими шовковистими волосками. Стеблові – на коротких черешках, верхівкові – сидячі. Листкова пластинка розчленована до половини на п'ять яйцеподібних часток. Квітконоси завдовжки 1-5 см, несуть 3-10 майже сидячих квіток. Пелюстки горизонтально відхилені, червонувато- або блакитнувато-фіолетові, цілісні, завдовжки до 2 см. Плід коробочка із дзьобиком завдовжки 3 см. Цвіте в травні-червні. Плоди дозрівають у липні-серпні. Лікарська і декоративна рослина.

У медицині використовують траву. У ній знайдено багато флавоноїдів. Препарати трави застосовують у разі проносів, дизентерії, орхіту, бері-бері, а зовнішньо – при туберкульозі шкіри, саднах і забиттях. Розпарену траву прикладають до розпухлих пальців. У тибетській медицині лікують гінекологічні хвороби [5, 16, 17, 19].

РОДИНА ГРЕЧКОВІ (POLYGONACEAE)

Кенгія Ісландська (*Koenigia islandica* L.). Родина гречкові (*Polygonaceae*). Росте на галечниках річок і потічків у всіх районах. Рослина гола, заввишки 1,5-10 см, часто із рожевато-фіолетовим відтінком. Стебла прості або галузяться від основи. Розтруби короткі, широкі, бурі, півчасті. Листки еліптичні або округло-еліптичні, тупі, дещо м'ясисті, верхній й нижній – супротивні. Довжина пластинки 1,5-6 мм, ширина 0,1-0,5 мм. Квітки двостатеві, у нещільних головках на кінцях гілочок. Оцвітна зеленувато-біла, на 1/4 розділена на три широкоеліптичні частки. Маточок 2 (3), тичинок 3. Плоди яйцеподібні, рудуваті, матові горішки завдовжки 1,8 мм, завширшки – 0,8 мм. Цвіте в липні. За побудовою квітки нагадує ревень. Потребує вивчення як лікарська рослина [17, 19].

Кольчостебельник Тунберга (*Truellum thunbergii* (Siebold et Zucc.) Sojak, Syn.: *Polygonum thunbergii* Siebold et Zucc.). Родина гречкові (*Polygonaceae*). Росте на термальних майданчиках біля гарячих джерел у Єлизовському та Усть-Большеречецькому районах. Однорічна трав'яна рослина заввишки до 40 см. Стебла лежачі та висхідні, покриті вниз спрямованими шипами. Листки неглибоко стрілоподібно-трилопатеві. Суцвіття в китицях іноді

у волотях на кінцях гілочок, з 2-10 рожевих або білястих квіток. На Камчатці росте тільки на прогрітих ґрунтах, по берегах гарячих джерел. Рослина з підземними клейстогамними квітками, верхівкові – нормальні.

Надземна частина містить флавоноїди (персикарин, 7-метиловий ефір персикарину). У пелюстках знайдено флавоноїд кверцетин. Перспективна лікарська рослина [10, 19].

Ревень густоквітковий (*Rheum compactum* L.). Родина гречкові (*Polygonaceae*). Росте в Єлизовському і Тагільському районах вздовж доріг і біля жител. Багаторічна трав'яна рослина заввишки до 2 м. Стебло пряме, слабо борознисте, голе, діаметром 2-3 см. Прикореневі листки тонкі, округлі, плоскі, із серцеподібною основою, з п'ятьма жилками. Пластинка 20-40 см. Стеблові листки дрібніші, округлі. Суцвіття густе, широкозолотисте, овальне. Квітки білі, завдовжки близько 2 мм, розміщені по 5-8. Плоди овальні горішки завдовжки 12 мм, завширшки 11 мм, з обох боків з червонувато-коричневими крилами. Цвіте у травні. Лікарська, харчова і танідоносна рослина.

У медицині застосовують кореневища. У них містяться дубильні речовини (6,2-8,8%), антрацінони (3,08-5,6%) – трізофанова кислота (1,36). У черешках – органічні кислоти (щавлева (0,32%), вітамін С, флавоноїди (кемпферол, кверцетин), кумарини. У листках і плодах вітаміни С, К, РР, каротин.

У народній медицині кореневища застосовують як послаблювальний і в'язучий засоби, у разі хвороб печінки, артритів, пухлин, а зовнішньо для лікування деяких шкірних хвороб і опіків. Із кореневищ було одержано препарат для лікування псоріазу.

У тибетській медицині кореневище входить до складу багатьох рецептів для лікування інфекційних хвороб. У Сибіру і Середній Азії порошком кореневища зовнішньо лікують опіки, а відвар залежно від концентрації як послаблювальний або в'язучий засоби. Листки, черешки і квітконоси застосовують в їжу як овоч, кореневище – для дублення шкір [10, 16-19].

Таран або гірчак розчепірений (*Aconogonon divaricatum* (L.) Nakai et Mori, Syn.: *Polygonum divaricatum* L.). Родина гречкові (*Polygonaceae*). Росте на узбіччях доріг в Усть-Большеречецькому, Єлизовському, Бистринському, Тагільському і Усть-Камчатському районах. Занесена. Багаторічна креслато-розчепірена рослина, утворює великі в обрисі, майже кулясті кущі заввишки 120 см. Листки довгасто-лінійні або довгасті, голі, завдовжки 5-12 см, завширшки 7-25 мм. Суцвіття велика, багатоквіткова волоть. Оцвітна завдовжки 3-3,5 мм. Плід – тригранний горішок, завдовжки 4-5 мм, висувається із оцвітини. Цвіте в червні-липні. Лікарська, танідоносна і кормова рослина.

У медицині застосовують корені, траву й плоди. Підземна частина містить флавоноїди

(кверцетин, авікулярин, кверцитрин, гіперин), фенолкарбонові кислоти (галова), катехіни (l-епікатехінгалат, d-галокатехін, l-епігалокатехін, l-епігалокатехінгалат), дубильні речовини (4,2-26%), антоціани, цукри і крохмаль. У надземній частині знайдено сапоніни, вітамін С, каротин, фенолкарбонові кислоти (кавова, голова), катехіни, дубильні речовини (4,5-10,9%), флавоноїди (кемпферол, кверцетин, мірцетин, кверцитрин, 3-глюкозид кверцитину, авікулярин, гіперин, рутин). У листках – дубильні речовини (3,9%), флавоноїди (3,2%), у судвіттах флавоноїди (4,5%), у насінні дубильні речовини.

Корені, траву й плоди застосовують в народі у разі проносу; траву, крім того, – при деяких нервових хворобах у дітей, а корені – при холецистах. У Забайкаллі коріння застосовують у разі хвороби кишечника, а поточений прикладають до застудних пухлин. Із коренів добувають дубильні речовини. Надземна частина – корм для худоби.

Випробуваний у культурі як кормова і дубильна рослина: урожай кореневих, трави й насіння збільшується у 1,5-2 рази порівняно з природними рослинами [10, 16, 17, 19].

Таран трикрилоподий (*Aconogonon tripterocarpum* (A. Grey) Hara, Syn.: *Polygonum tripterocarpum* A. Grey). Родина гречкові (*Polygonaceae*). Росте в модриновому рідколіссі, на узліссях степових заростей, субальпійських луках у всіх районах. Багаторічна трав'яна кореневидна рослина заввишки до 50 см. Стебло пряме, згорі слабо розгалужене, голе чи коротковолосисте, червонувате. Листкові пластинки ланцетні, завдовжки 3-9 см, завширшки 1-2,5 см, гострі, біля основи клиноподібні, на коротких черешках, зверху голі, зісподу по жилках коротковолосисті. Розтруби іржаво-руді, нижні без листків. Квітки з невеликих густоквіткових зближених китиць, переважно на верхівці головного стебла. Оцвітина біляста, завдовжки 2,5-3 мм. Плід – тригранний, крилатий горішок, завдовжки 6-9 мм, перевищує оцвітину в чотири-п'ять разів. Лікарська і харчова рослина.

У листках знайдено флавоноїди (кемпферол, кверцетин, мірцетин та їхні глікозиди), антоціани (ціанідин, дельфінідин). Кореневидна тарану трикрилатоплодоного і гірчаків (*Bistorta viviparum*, *B. plumosa*) їстівні сирими й вареними; консистенція масляна, смак горізка. З них можна приготувати кашу, перед приготуванням подрібнивши, або виготовивши борошно. Молоду зелень можна їсти свіжою у вигляді салатів [10, 15, 19].

Таран або гірчак Вейріха (*Aconogonon weyrichii* (Fr. Schmidt) Hara, Syn.: *Polygonum weyrichii* Fr. Schmidt). Родина гречкові (*Polygonaceae*). Росте біля жител, на городах і по краях полів у Єлізовському та Усть-Болшеберезькому районах. На Камчатці занесена. В Україні акліматизована як кормова і медоносна рослина. Дичавіє. Багаторічна трав'яна кореневидна рос-

лина, заввишки 150-200 см, Стебел багато, вони прямі, товсті, порожнисті, слабо розгалужені, неправильно округлі, у вузлах трохи викривлені, світло-зелені, часто антоціанові. Листки великі, яйцеподібні, завдовжки 22-25 см. Судвіття розлога волоть, завдовжки 15-20 см з численними білувато-рожеватими квітками. Цвіте з червня до приморозків. Плід – тригранний темно-коричневий горішок. Розмножують насінням і вегетативно. Лікарська, фітонцидна, декоративна, дубильна, фітомеліоративна, високопродуктивна і добра кормова, рослина. На одному місці вирощують до 10 років.

У медицині застосовують корені й траву. У коренях знайдено фенолкарбонові кислоти (галова), катехіни (d-галокатехін, l-епігалокатехін, l-епікатехін, l-епікатехінгалат), дубильні речовини (12-24,7%), антоціани (ціанідин, дельфінідин). У надземній частині містяться вітаміни (в мг/100г на абс. с. р.) С – у листках 34,0, у стеблі – 16,2, каротин – у листках 20, у стеблі – 5, рутин – у листках – 60, стеблі – 15; фенолкарбонові кислоти (кавова, голова), катехіни (1,1-2%), дубильні речовини (1,2%), флавоноїди (1,3-3,6%) (кверцетин, авікулярин, кверцитрин, гіперин, кемпферол, мірцетин, 3-глюкозид кверцитину, рутин), антоціани (0,6-1,6%) (похідні мальвідину, ціанідину, дельфінідину).

У гідролізаті полісахаридів, що легко гідролізуються у стеблі міститься 8,88% ксилони, а у листках її 8,2%, у стеблі 2,74%, уронових кислот, у листках їх 7,05% від загального вмісту полісахаридів, що легко гідролізуються.

Рослина фітонцидна, щодо патогенних мікроорганізмів, його рекомендують для покращання гігієнічних і епідеміологічних характеристик повітря. Траву використовують у народній медицині, підземну частину – для дублення шкір [4, 19].

Щавель лапландський (*Acetosa lapponica* (Hiit.) Holub, Syn.: *Rumex alpestris* Jacq., *R. lapponicus* (Hiit.) Czernov). Родина гречкові (*Polygonaceae*). Росте на узліссях кам'янобережних, у долинистих листяних і мішаних лісів, у заростях високотрав'я, на різнотрав'яних луках і галечниках рік у всіх районах. Багаторічна трав'яна рослина заввишки 20-70 см. Стебло прямостояче, голе. Прикореневі листки, від широкояйцеподібних до ланцетних, завдовжки 2,5-10 см, завширшки 0,8-4 см, біля основи стрілоподібні. Стеблові листки дрібніші. Судвіття вузька волоть. Внутрішні листки оцвітини біля плодів завширшки 3,5-4,5 мм, біля основи з гульками. Плоди тригранні, буреваті, слабо блискучі горішки. Лікарська і танідоносна рослина.

У медицині застосовують траву. У траві знайдено дубильні речовини, флавоноїди (кавова кислота, гіперозид, авікулярин, рутин), у коренях – дубильні речовини. Настій і сік трави в народі застосовують у разі проносу, зовнішньо – для примочок у лікуванні кон'юнктивітів і блефаритів [11, 15, 18, 19].

РОДИНА ГРУШАНКОВІ (PYROLACEAE)

Грушанка м'ясо-червона (*Pyrola incarnata* (DC.) Freyn, Syn.: *P. asarifolia* auct. non Michx.). Родина грушанкові (*Pyrolaceae*). Росте у березових і хвойних лісах, чагарникових тундрах, на осоково-сфагнових болотах, шлаково-попілних полях у всіх районах. Багаторічна трав'яна рослина заввишки до 40 см. Усі листки прикореневі, овальні, завширшки до 5 см, довгочерешкові. Порівняно з іншими видами цей вид відзначається дещо крупнішими листками і квітками, зафарбованими в червоно-рожевий колір, а також червоно-фіолетовими плясками. Квітки завширшки до 15 мм, зібрані в неоднорядну довгу китицю. *Лікарська й декоративна рослина.*

У медицині застосовують траву й листки. Трава містить тритерпеноїди (тараксерол), іридоїди (монотропеїн), феноли та їхні похідні (гомоарбутин). У кореневих частин знайдено кислоти (п-метоксикорична), стероїди (ситостерин), тінони (дімафілін).

У тибетській медицині застосовують як протигрипозний і ранозагоєвальний засіб, а також у разі хвороб печінки, кісткового туберкульозу, жіночих хвороб. У народній медицині відвар і настоянку приймають внутрішньо у разі шлунково-кишкових захворювань, радикуліту, простуди, грижі та після пологів. Зовнішньо ці препарати застосовують як протизапальний засіб для полоскання горла, порожнини рота, при гнійному блефариті; компреси – при шкірних хворобах. У китайській медицині потовчені листки прикладають до ран як кровоспинний, болетамувальний засоби і як протитруту в разі укусу собак, отруйних змій і комах.

У народній медицині відвар листя застосовують у випадках серцевих болей, кровотеч, хвороб печінки, для лікування застуди, жіночих хвороб. Потовчені листки, покладені до ран, сприяють їх загоєванню. Рекомендують вивчення спазмолітичної, антисептичної, протизапальної, в'язучої, кровоспинної, ранозагоєвальної, анальгетичної дії грушанки м'ясо-червоної [3, 11, 17, 19].

РОДИНА ГУБЦВІТІ (LAMIACEAE)

Глуха кропива бородата (*Laminum barbatum* Siebold et Zacc.). Родина губцвіті (*Lamiaceae*). Заносна на Камчатку рослина, росте біля жител у Єлізовському і Усть-Камчатському районах. Багаторічна трав'яна рослина заввишки до 100 см. Кореневище з довгими підземними пагонами, листки супротивні. Стебло просте, пряме. Квітки сидять, по 4-14 у кільці, в пазухах верхніх листків. Чашечка дзвоникувата, віночок блідо-рожевий, завдовжки 2 см, лозні опушений, майже повстистий. Плід – чотиригорішок. Горішки тригранні, коричневі. Цвіте в травні-червні. *Лікарська рослина.*

У медицині застосовують кореневища, траву й квітки. У надземній частині знайдено значну кількість флавоноїдів.

У китайській медицині застосовують як загальнозміцнювальний засіб у разі жіночих хвороб і ретенції плаценти, віддаркувальний, діуретичний, протизапальний (хвороби сечовідних шляхів) засоби, а зовнішньо при переломах, забиттях, вивихах, порізах, карбункулах. У китайській народній медицині – у разі сечокам'яної хвороби, енурезі, альбумінурії, асциті та як протизапальний і ранозагоєвальний засоби.

У народній медицині Далекого Сходу Російської Федерації препарати трави застосовують як седативний, протисудомний, спазмолітичний, кровоспинний, жовчогінний, протипроносний і послаблювальний засоби. Зовнішньо їх застосовують для лікування інфекційних ран, судин, гнійничкових захворювань шкіри, у разі геморою, для спринцювання при кольпітах. Існують відомості про маткову і естрогенну дію препаратів із пелюсток глухої кропиви бородатої [16, 19].

Чистець шерсткуватий (*Stachis aspera* Michx., Syn.: *S. baicalensis* Fisch. ex Benth., *S. riederi* Cham. ex Benth.). Родина губцвіті (*Lamiaceae*). Росте на сирих луках, окраїнах боліт, термальних майданчиках біля термальних джерел майже в усіх районах. Багаторічна кореневищна рослина заввишки 20-60 см. Стебло пряме, чотиригранне, слабо улиственне. Листки товсті, довгасто-лінійні чи лопатеві, звужені до основи, білоповстисті – це надає їм особливої декоративності. Квітки двогубі, рожево-лілові або бузкові, завдовжки до 1 см, зібрані у щільні колосоподібні суцвіття. Цвіте в червні-вересні. Плід – розпадний чотиригорішок. У культурі з 1782 року. Відомий сорт "Silver Carpet", заввишки 15 см, утворює щільний сріблястий килим. Розмножують насінням, поділом куща і вегетативно. *Лікарська й декоративна рослина.*

У медицині застосовують траву, кореневище. У надземній частині містяться алкалоїди (стахидрин 0,63%), кумарини (умбеліферон), вітамін С, фенолкарбонові кислоти та їхні похідні (казова, хлорогенова, неохлорогенова, 1-каваоїллінна, 4-каваоїллінна). У листках знайдено органічні кислоти (2%), флавоноїди (2,48%), у насінні – жирну олію (24%).

У Сибіру кореневища використовують як послаблювальний і блювотний засоби. Надземну частину – у разі гіпертензії, істерії, неприємності, кровохаркання, золотухи, слабкості родової діяльності й ретенції плаценти. У китайській медицині – як кровоспинний, протипухлинний детоксикаційний засоби, а також у разі гострих респіраторних інфекцій, грипу, метеоризму; в Якутії – для лікування нервових і шкірних хвороб, в регіонах російського Далекого Сходу – настоянку трави – як кровоспинний, потогінний та ефективні седативний і гіпотензивний засоби, що удвічі сильніші, ніж собача кропива п'ятилопатева чи звичайна. У малих дозах трава дещо підвищує, а у великих – знижує артеріальний тиск.

Седативні та гіпотензивні властивості трави підтверджені фармакологічними та клінічними дослідженнями. Настоянка трави в експерименті діє детоксикаційно у разі отруєння тварин стрихніном [13, 17, 19].

РОДИНА ДЕРЕНОВИ (CORNACEAE)

Дерен шведський (*Chamaepericlymenum zuecicum* (L.) Aschers. et Graebn. Syn. *Cornus zuecica* L.). Родина деренові (Cornaceae). Ростає на приморських берегових валах, у шикшевіках, березових і ялинових лісах, на болотах і узліссях стелюхів у всіх районах. Дрібний напівкущ заввишки до 25 см з повзучим дерев'янилим розгалуженим коренезищем. Ця рослина із секретами. На перший погляд у неї білі великі чотирипелюсткові квітки. Насправді квітки у дерена шведського дрібні, темно-фіолетового кольору. Супвіття складається із чотирьох невеликих груп квіток і центральної квітки або групи квіток. Чашечка з відгином із чотирьох коротких фіолетових чи зелених трикутних зубців. Пелюсток також чотири, вони ланцетні, темно-фіолетові, або зеленуваті. Плоди яйцеподібно-кулясті чи кулясті, у поперечнику 7-10 мм, скупчені червоні ягоди з борошнистим пухким вмістом. Вони неотруйні, проте позбавлені доброго смаку, містять велике тверде насіння. Їх їдять тварини. Лікарська й декоративна рослина.

У медицині застосовують листки й плоди. У листках є дубильні речовини (гексагідроксидифенова кислота), флавоноїди (кверцетин, кемферол), проантоціани (процанідин).

У плодах виявлено антоціани (3-глюкозид, 3-галактозид, 3-рутинозид, 3-робінобіозид і 3-софорозид пеларгонідину; 3-глюкозид, 3-галактозид, 3-рутинозид і 3-робінобіозид ціанідину).

Плоди використовують у разі діареї [16, 19, 20].

РОДИНА ЖИМОЛОСТЕВІ (CAPRIFOLIACEAE)

Жимолость Шамісо (*Lonicera chamissoi* Bunge ex P. Kir.). Родина жимолостеві (Caprifoliaceae). Ростає в модринових і березових лісах, чагарниках, на різнотравних луках і в чагарникових тундрах у всіх районах. Кущ до 1 м заввишки, кора світло-сіра. Листки цілком гладенькі, майже сидячі із заокругленою верхівкою. Квітки з темно-пурпуровим віночком. Плід червона, майже куляста ягода, що утворилася із двох зрослих зав'язей. Лікарська, харчова і декоративна рослина.

У медицині застосовують кору гілок і плоди. Наявці настій кори гілок застосовують внутрішньо для поліпшення апетиту, а ванни – у разі ревматизму і артриту, плоди – як шлунковий засіб. На Сахаліні відмічені випадки отруєння тварин цією рослиною [12, 17, 18, 19].

Жимолость голуба (камчатська) (*Lonicera caerulea* L., Syn.: *L. kamtschatica* (Sevast.)

Роjarh.). Родина жимолостеві (Caprifoliaceae). Ростає в модринових і березових лісах, чагарниках, шикшевіках, на різнотравних луках, кам'янистих осипах, болотах, в чагарникових тундрах у всіх районах. Прямий літньозелений кущ з густою кроною заввишки до 1,5 м. Кора сіра, вздовж відшаровується. Листки довгасті, завдовжки 3-7 см, біля основи округлі, на верхівці тупі чи коротко загострені. Спочатку з обох боків, а згодом лише зісподу опушені. Квітки блідо-жовті, парні, зі зрослими біля основи приквітками, які не опадають, а зростаються з плодами двох квіток, утворюючи темно-синє супліддя. Тичинки трохи виступають із трубочки віночка. Віночок двогубий із довгою трубочкою, жовтуватий. Цвіте в травні з початком розгортання листків. Плодоносить у червні-липні. Супліддя еліпсоїдальне з двох соковитих, солодких або кисло-солодких, зі слабким ароматом ягід завдовжки 7-12 мм. Лікарська, харчова і декоративна рослина.

У медицині застосовують плоди. Вони містять вітаміни С і Р, катехіни, вуглеводи, антоціани, лейкоантоціани. Через відсутність у літературі інформації про лікарські властивості жимолості голубої подаємо її про близький вид – жимолость алтайську (*Lonicera altaica* Pall. ex DC.).

Кору гілок у тибетській медицині застосовують у разі хронічного поліартриту і головного болю. Відвар листків і квіток – для поліпшення обміну речовин, лікування ларингіту, хвороб очей, дерматозів. У тибетській медицині у складних прописах використовують плоди в гінекології.

У народній медицині плоди жимолості алтайської застосовують у разі гіпертензії, анемії, малярії, діареї, колітів, порушення обміну речовин, авітамінозу щодо вітаміну С, відвар – зовнішньо для промивання очей, порожнини рота і горла. Сік зовнішньо – при гінгівітах, стоматитах. Із плодів одержано барвник, який зміцнює капіляри. Його використовують також у кондитерській промисловості [12, 16, 17, 18, 19].

Лінійна північна (*Linnaea borealis* L.). Родина жимолостеві (Caprifoliaceae). Ростає у хвойних і березових лісах, чагарниках і чагарникових тундрах у всіх районах. Сланкий вічнозелений кущ заввишки (довжиною) 20-30 см, з дуже тонкими дерев'янистими гілками. Листки супротивні, дрібні, округло-еліптичні, шкірясті, темно-зелені, зісподу слизуваті, городчасті, завдовжки 8-10 мм. Квітки запашні, парні, на довгих квітконіжках. Віночок блідо-рожевий, вузько-дзвоникуватий. Плід – пухнаста майже суха ягода. Цвіте в травні-липні. Лікарська, декоративна й кормова рослина.

У медицині застосовують гілки й плоди. Гілки з листками містять алкалоїди, кумарини, дубильні речовини. Відвар і настій гілок застосовують у разі респіраторних захворювань, нервових хвороб і шлунка та як

гіпотензивний і в'язучий засоби. Зовнішньо відвар і настій гілок вживають при артралгіях, ревматизмі та як знеболювальний засіб.

У Комі її використовують у разі епілепсії, діареї, жіночих хвороб, варикозного розширення вен, рахіту в дітей. У тибетській медицині гілки й плоди застосовують для лі-

кування хронічного суглобного ревматизму, у разі головного болю. Листки застосовують як потогінний і діуретичний засоби, а квітки як сурогат чаю. В експерименті екстракт гілок і плодів проявляє гіпотензивну дію і незначно стимулює дихання [12, 17, 19].

(Продовження у наступному числі журналу)

Література

1. Беркутенко А.Н., Вирек Э.Г. Лекарственные и пищевые растения Аляски и Дальнего Востока России. – Владивосток, 1995. – 192 с.
2. Володина С.О. Экдистероидосодержащие растения. Автореф. дисс. канд. биол. наук. – Сыктывкар, 2006. – 20 с.
3. Вострикова Г.Г., Востриков Л.А. Медицина народов Дерсу. 2-е перер. и дополн. изд. – Хабаровск: Книжное издательство, 1974. – 62 с.
4. Дудкин М.С., Парфентьева М.А., Шкантова Н.Г. Химический состав листьев и стеблей горца Вейриха и репса озимого // Растит. рес. 1980 – XVI, вып. 2, – С. 228-232.
5. Ефремова Н.А. Лекарственные растения Камчатки и Командорских островов. Из-е 2-е, испр. и дополн. – Петропавловск-Камчатский: Дальневосточное книжное издательство, 1967. – 124 с.
6. Клокова М.В. К фитохимическому изучению некоторых видов багульника // Вспр. терапев. и клин. мед. Сб. раб. аспирантов Томского мед. ин-та. – Томск, 1980. – С. 76-78.
7. Минаева В.Г. Лекарственные растения Сибири. 5-е изд. перераб. и доп. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 431 с.
8. Мундокаргал Н., Зибарева Л.Н., Пяк А.И., Оюунчимег Д. Поиск продуцентов анаболиков, адаптогенов, радиопротекторов во флоре Сибири и Монголии // Природные и интеллектуальные ресурсы Сибири (СИБРЕСУРС-13-2007). – Томск: САН ВШ, 2007. – С. 354-357.
9. Растения тибетской медицины. Опыт фармакогностического исследования. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-ние, 1989. – С. 159.
10. Растительные ресурсы СССР: Цветковые растения, их химический состав, использование. Т. 1. Семейства Magnoliaceae-Limnaceae. – Л.: Наука, 1984 – 1985. – 460 с.
11. Растительные ресурсы СССР: Цветковые растения, их химический состав, использование. Т. 2. Семейства: Rosaceae-Thymelaeaceae. – Л.: Наука, 1986. – 336 с.
12. Растительные ресурсы СССР: Цветковые растения, их химический состав, использование. Т. 5. Семейства: Caryophyllaceae-Crassulaceae. – Л.: Наука, 1990. – 328 с.
13. Растительные ресурсы СССР: Цветковые растения, их химический состав, использование. Т. 6. Семейства: Hippuridaceae-Lobeliaceae. – СПб.: Наука, 1991. – 200 с.
14. Саатов Э. Экдистероиды растений семейства Саггоруфиллаеae, Labiatae, Compositae: Автореф. дисс. докт. хим. наук. – Ташкент, 1993. – 36 с.
15. Сметанин А.И. Дикоросы Камчатки и их использование. – Петропавловск-Камчатский: Камчатпресс, 2007. – 128 с.
16. Фруентов Н. К. Лекарственные растения Дальнего Востока. Изд-е 3-е, расшир. и дополн. – Хабаровск: Книжное издательство, 1987. – 352 с.
17. Шретер А.И. Лекарственная флора Советского Дальнего Востока. – М.: Медицина, 1975. – 328 с.
18. Якубов В.В., Чернягина О.А. Дикорастущие хозяйственно полезные растения Камчатки (обзор) // Тр. Камчат. ин-та экологии и природопользования ДВО РАН. Вып. 1, посвященный 250-летию Росс. Акад. Наук. – Петропавловск-Камчатский: Книжное из-во Камчатский Печатный Двор, 2000. – С. 259-279.
19. Якубов В.В., Чернягина О.А. Каталог флоры Камчатки (сосудистые растения). – Петропавловск-Камчатский, 2004. – 164 с.
20. <http://flower.onego.ru-Восковница опушенная>.
21. <http://ru.wikipedia.org/wiki-Дёрен шведский>.
22. <http://www.agbina.com-Астрагал холодный>.
23. http://www.ipdn.ru/frics/docQ/BC/cas_te.htm-Кассиопея четырёхгранная.
24. <http://www.scitalets.ru-Андреянова Е. Пищевые растения и прочий подножный корм. Арктоус альпийский>.

Надійшла до редакції 31.03.2009

УДК 58.081:615.322:282.257.2

В.И. Лущпа

ДИКОРАСТУЩИЕ ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ КАМЧАТКИ

Ключевые слова: лекарственные растения, фармакология, фитотерапия, Камчатка

Приводятся особенности флоры и растительности Камчатки, а также морфология, химический состав 132 видов лекарственных растений Камчатки и их применение в медицине и питании человека.

V.I. Lushpa

WILD MEDICINAL PLANTS OF KAMCHATKA

Key words: medicinal plants, pharmacology, phytotherapy, Kamchatka

The paper contains the information about the plant world of Kamchatka, as well as the morphology and chemical composition of 132 medicinal plant species, their use in medicine and human nutrition.

